

Verheug u, gij dochter van Sion

Aan de hand van Barnard

Liedbespreking

Het paasfeest wordt gevierd op de eerste zondag na de eerste volle maan in de lente. Berekeningen geven aan dat dit feest dus gevierd wordt op een zondag tussen 22 maart en 25 april. Dit jaar valt het Hoogfeest van Pasen vrij vroeg, namelijk op 31 maart. Met Aswoensdag begint het veertigdaagse vasten, dit jaar op 14 februari. Vanaf dat moment is het een tocht naar de opstanding toe. De zondagen in deze periode worden niet bij de veertig dagen meegerekend, want de veertigdagentijd wordt geteld om de zondagen heen.

Paus Franciscus tijdens de corona-Palmpasenviering in 2021 in de Sint-Pieter te Rome. Foto: ANP

Jeroen de Haan

De zesde zondag in de veertigdagentijd draagt de naam *Palmarum*. Palmzondag is de zondag die de ingang vormt van de Stille of Goede Week. Op deze zondag gaat het verhaal over de intocht van Jezus in Jeruzalem.

Daarover zingt Lied 550, 'Verheug u, gij dochter van Sion, en jonkvrouw Jeruzalem, juich!'. In het *Liedboek – Zingen en bidden in huis en kerk* is het lied in de rubriek 'Veertigdagentijd' opgenomen.

Het lied in het kerkelijk jaar

Dichter-dominee-theoloog Willem Barnard (1920-2010) schreef in het *Compendium bij het de 491 gezangen uit het Liedboek voor de Kerken*:

De profetie waarover dit gezang gaat is vooral indirect bekend geworden, n.l. via het verhaal van Jezus' intocht in Jeruzalem dat wordt verteld met de verwijzing naar Zacharia 9: 9-10 door Mattheus (21:5) en Johannes (12:15). Natuurlijk heeft dat evangelieperspectief de berijming van deze profetentekst beïnvloed. Men denke zich de toepassing van het lied vooral op Palmzondag of op de eerste zondag van Advent, als de lutherse en anglicaanse traditie lezing van Mattheus 21 aanraden!

Achtergronden bij de liedtekst

Bij de voorbereidingen tot het schrijven van deze liedbespreking lees ik graag in het oeuvre van Barnard, want hoe kan ik dichters bij de bron komen? Dan word ik geraakt en geïnspireerd door de liedteksten van Barnard en door hoe nauw ze zijn verweven met het kerkelijk jaar.

Over 'het zinsverband der liturgie', de subtitel van Barnards boek *Binnen de tijd*, schrijft hij over deze zesde zondag in de vasten:

De laatste twee weken voor het Grote Feest gelden als lijdensweken in engere zin. Het viertal zondagen met de woestijn-thema's is voorbij.

Nadat dat Barnard teruggrijpt op zondag Judica en daarbij Psalm 43 –de psalm van de onrust en verlatenheid, en ook een lied uit de oude liturgie van Jeruzalem–, vervolgt hij:

Eveneens, de week daarna, die psalm (22) waardoor de Palmzondag wordt gestempeld. Op die dag immers, de drempel van de goede of heilige week, las men vanouds de passie, naar het verhaal van Mattheus. Dat lijdensverhaal staat in de hoofdstukken 26 en 27. Maar een ander verhaal gaf de zondag zijn naam en dat staat in Mattheus 21: 1-9. Lezing daarvan gaat aan het relaas van de passie vooraf. Het palmpaasevangelie vertelt van de uittocht, hoe de Messias de laan met bomen onder gejuich de tempel tegemoet ging. Daarom zwaaien de kinderen nog met groen en heffen de psalmpaas omhoog, waarin men oude symbolen herkent: de vogel op de dwarstak van de kruisboom, de levensvrucht. Daarmee heeft de Palmzondag iets uitbundigs, er wordt uit volle borst gezongen, gezegend hij die komt. En dan daarna volgt het tempelbericht, de rigoureuze reiniging.

In Mattheus 21:5 wordt Zacharia 9:9 geciteerd: 'Zegt der dochter Sions: Zie uw Koning komt tot u, zachtmoedig en rijdend op een ezel, en op een veulen, het jong van een lastdier.'

Barnard vervolgt zijn relaas:

Het woord 'zachtmoedig' heeft de indruk gewekt dat de koning die wordt verwacht niet slechts zachtmoedig zou zijn, [...] maar ook zachtzinnig, in zijn beleid inschikkelijk.

Barnard trekt in zijn relaas –beter: in zijn verkondiging!– de lijn door naar het vervolg van Mattheus waarin het over de tempelreiniging gaat. Barnard verwijst, naar aanleiding van vers 13, naar Jesaja. Want in dit evangelie staat 'en Hij zeide tot hen: er staat geschreven', waarmee Jezus Jesaja citeert. 'Hij leest het Oude Testament wakker', aldus Barnard. Ook schrijft Barnard over verwijzingen naar Jeremia 7:11: 'Is dit huis, waarover mijn naam is uitgeroepen, in uw ogen een rovershol?'

Richting het einde van dit betoog vervolgt Barnard:

Wij weten, wij lezen in de Schriften, dat de tempel, de heilige plaats in de heilige stad, de moederstad Jeruzalem, aan de Messias meer dan lief was. Er wordt verteld (namelijk Lucas vertelt het), dat hij diezelfde dag nog tranen met tuiten gehuild heeft, om wat hij vreesde, om wat hij wist dat komen zou: de ondergang van het heiligdom, de verwoesting, de aanranding van vrouwe Tsion. [...] Jezus lijkt, de laatste fase van zijn levensloop, wel bezeten van de tempel! dat die verwoest zou, nee, móest worden...! [...] Hij is ten onder gegaan aan het besef dat het hart van God wel breken móet aan de doodsheid van de mensen. Hij heeft op zich genomen de overtuiging, messiaans, dat het ook voor hem gold! [...] Hij weet, dat hij daarom wordt prijsgegeven voor alle volken. Juist hij en juist daarom. Anders zou Jesaja geen gelijk krijgen met zijn visioenen en Jeremia niet met zijn angsten, - en de Schrift moet vervuld worden.

Willem Barnard (1920-2010) bij het beeld dat Dennis Coenraad in 2008 van hem maakte. Foto: Renata Barnard

De liedtekst

Toen dit lied als Gezang 42 in het *Liedboek voor de kerken* (1973) werd opgenomen, stond daarbij dat het een lied was 'naar Zacharia 9: 9-10'. In het huidige *Liedboek* (2013) staat de aanduiding dat het een lied is 'bij Zacharia'. Deze opvallende verschuiving sluit mijns inziens beter aan bij wat Barnard in het *Compendium* schreef, namelijk dat deze profetentekst is beïnvloed door de tekst van het evangelie. Bij Bijbelliederen waarbij de aanduiding 'bij' staat, is de dichter vrijer omgegaan met de Bijbeltekst dan wanneer er 'naar' bij staat.

Dit strofische lied opent in alle drie strofen met de tekst 'Verheug u, gij dochter van Sion en jonkvrouw Jeruzalem,

juich!' Drie maal een vreugdevolle opening! Nadat Barnard in de eerste strofe teksten ontleend aan Mattheus en Zacharia, vervolgt hij: 'de aarde zal spoedig een bloeiende tuin zijn van vrede en recht'. Dat is een belofte die voortkomt uit 'Uw koning rijdt binnen, het rijk gaat beginnen.'

In de tweede strofe is het vervolg te zien: 'Hij zal u regeren, met God en met ere'. 'De wagens, de paarden, de wapens, de zwaarden, krijgszuchtige plannen, Hij zal ze verbannen'. Wat een onomwonden en direct taalgebruik! Het is een teruggrijpen op de doortocht door de Schelfzee in Exodus 14:28 en 15:21, en ook op het visioen van vrede volgens Jesaja 2:4.

In de derde strofe is, in 'Zijn daden, zij zullen de aarde vervullen, voor jood en voor heiden', het gevolg van Jezus' heerschappij te zien. Hij wordt prijsgegeven aan alle volken,

Gerrit de Marez Oyens (1922-2013)

want 'door dood en door lijden draagt Hij met zich mede, de blijdschap, de vrede'.

De slotregels van de drie strofen sluiten aan bij respectievelijk het heden van de intocht, bij het verleden van de profetieën en bij Zijn toekomst als lijdende knecht. Als geen ander weet Barnard dat te formuleren: 'de Heer heeft het heden gezegd', het is 'van tevoren voorzeggd' en, als slotzin van dit drie strofen tellende lied, 'zo brengt Hij het leven terecht'.

Die slotzin op zichzelf genomen spreekt van een grote overtuiging. Wanneer ik in het *Compendium* Barnards woorden lees dat de lutherse en anglicaanse traditie de lezing van Mattheus 21 op de zondag van eerste advent hebben, schiet mij een alinea te binnen die Barnard in *Binnen de tijd* schreef bij de eerste zondag van advent: 'De evangelie-lezing van de intocht op eerste Advent verbindt dus het kerstbeseft en nauwste, van het begin af aan, principieel, met de wetenschap van het lijden, het kruis en de opstanding. Want dat is goed bijbels, het een niet van het ander los te maken.'

De melodie

Componist, kerkmusicus en muziekpedagoog Gerrit de Marez Oyens (1922-2013) componeerde de melodie bij Barnards tekst. In het *Compendium* schrijft hij daarover:

In zéér korte tijd schreef ik de melodie voor deze tekst tijdens een werkbijeenkomst van componisten voor het kerkelijk liedboek op de 'Pietersberg'. De inhoud van de tekst leidde tot een feestelijk karakter van de melodie in 6/4 (eventueel 6/8 maat), die weinig tijd laat voor frasering, zodat de ademhaling tussen de regels snel en beheerst, maar onopvallend moet geschieden.

In deze omschrijving valt ook te lezen dat deze melodie in eerste instantie vrij lastig is. De organist moet de gemeente meenemen in lange fraseringen, een niet al te hoog tempo én dient rekening te houden met een snelle ademhaling tussen de regels. Daarbij maak ik de aantekening dat een 3/4 of 6/4 maatsoort misschien wel de lastigste maatsoort is om mooi uit te voeren. Aangezien dit lied niet in een maatsoort staat genoteerd omdat de componist van een *tactus* is uitgegaan, spreek ik liever van een karakter in 3/4 of 6/4.

De aanduiding zoals deze in het liedboek staat aangegeven, duidt op de *tactus proportionatus*. En dan uitgaande van 'een kennelijk snelle *tactus*' zoals Jan van Biezen (1927-2021) in zijn 'Woord vooraf' noteert in de *Koor- en Orgeluitgave bij het Liedboek voor de Kerken*.

Uitvoering

Ik kan me voorstellen dat er nu de vraag rijst welk metronoomcijfer daar dan bij hoort. Dat antwoord laat zich niet geven omdat uitvoering afhankelijk is onder andere van de ruimte en de grootte van de zingende gemeente. De kunst van het leiden van de gemeentezang is een vak apart en een zaak van het streven naar een muzikaal 'huwelijk' tussen de gemeente en haar organist.

In dit lied wordt Jezus' intocht in Jeruzalem opgetogen uitgezongen. Een lied met een stuwende melodie. De zich steeds herhalende openingszinnen werken uitnodigend en vanwege de lange frasering zing je je het verhaal, bijna ongemerkt en dankzij de rijmwoorden in de derde tot en met achtste melodieregel, eenvoudig te binnen. De ontlading van deze tekst bevindt zich aan het einde: 'zo brengt Hij het leven terecht'. Dat is een aangrijpende opmaat naar de Stille of Goede Week.